

Pretoriana

MERENSKY-BIBLIOTEK

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

13 DEC 1956

Klasnommer

05(68)

Registrernommer P.

221 '56

Kopiereg voorbehou.

Copyright reserved.

INHOUD — CONTENTS

1. Editorial/Redaksioneel: An Open-Air Museum for Pretoria.
2. Dr. F. J. du Toit Spies: The Open-Air Museum.
3. H. M. Rex: Diverse Gegewens i.v.m. die Oprigting en Opening van die Staats-Modelschool.
4. Dr. J. Ploeger: Die Skerm- en Gimnastiekvereniging „Transvalia.”
5. 'n Gedenksteen vir Landdros du Toit.
6. H. M. Rex: Pretoriuskloof.
7. Ons Briewebus.

AN OPEN-AIR MUSEUM FOR PRETORIA

DR. W. J. PUNT told members of the Women's Club in Pretoria recently that it is hoped to make a start with the first South African national open-air museum in South Africa by the middle of next year. Dr. Punt said that the Pretoria City Council had allocated a fine site valued at £150,000 between Maria van Riebeeck Road and the kiosk at Fountains for this purpose.

On this site period houses and other buildings will be rebuilt. Genuine Hottentot and Bantu kraals could also be re-erected while a cave could further be constructed to house original examples of Bushmen paintings. Indigenous flora could also be preserved on the terrain.

The idea of an open-air museum which had been mooted by the Association Old Pretoria about three years ago had been inspired by the open-air museum at Arnhem, Holland, where magnificent work had been done since its inception in 1912. The idea was that much of the old buildings and other articles of historic interest that was being destroyed perhaps as a result of sheer negligence or even ignorance on the side of the public, would thus be preserved. The public should be made aware of the importance of that which is of such great historic interest.

We need not again stress the fact that the establishment of such an open-air museum would be unique. Its cultural and educational value would be obvious to anyone who has any knowledge of similar establishments while its value as a tourist attraction is at the same time immediately realised. Now that its establishment is to be realised in the near future, we would like to thank our City Fathers for their sympathetic and continued interest in this project. Particular mention must at the same time be made of the tireless efforts made by our chairman, Dr. W. Punt, in the finalising of the plans for the establishment of the open-air museum for Pretoria.

We would also like to draw our readers' attention to the two articles in this issue of our magazine in which the principles underlying the establishment of such a museum, is clearly explained.

— EDITOR.

AN ASSOCIATION OLD BENONI?

TH**ERE** is a possibility that an Association Old Benoni — the town born with a golden spoon in its mouth in the bustling gold rush days and brought into being by the exciting clang of the prospector's pick — will be established in the near future. Following an appeal some months ago by the Administrator to local authorities to preserve the history of their towns, the Mayor of Benoni, Mr. N. Nestadt, called a meeting of pioneers recently to discuss the collection and compilation of Benoni's history.

Mr. R. B. Ballinger, senior lecturer at the University of the Witwatersrand, attended the meeting to advise on methods of seeking out interesting facts about Benoni's past. He suggested that a historical society should be formed to help with the work and to continue research work even after the town's history had been written.

Among the speakers was the librarian, Major W. G. Griffiths and Mr. D. Humphriss who have already collected a number of documents. **Mr. Humphriss suggested that the Town Council be approached for a grant to be given to a student of history at the Witwatersrand University to write the history of Benoni for his doctor's thesis.**

A deputation is to see the Town Council within the near future and it is understood that members of the Council have already voiced their wholehearted support in favour of the establishment of an historical association in Benoni.

THE OPEN-AIR MUSEUM

TH**E** *Association Old Pretoria* which aims at the tracing, collecting, preservation, exhibition and study of antiquities bearing on our history, has for the last couple of years been busy framing plans for the erection of an open-air museum.

An open-air museum is a collection of old historical and traditional buildings which have been removed from their original sites because they were in danger of tumbling down or of being demolished and have, in so far as was possible, been restored with contemporary materials.

In open air-museums, apart from the restoration of buildings themselves, great care is taken in the furnishing of the interiors, the aim being to provide each building with the furniture and the objects in keeping both with its period and the use to which it was originally put.

The oldest house in Pretoria. This house was built in 1866 by Bras Perreira. It is the intention of the Association Old Pretoria to re-erect this house near the Fountains Valley where in due course an open-air museum will arise.

A few years ago the oldest house still standing in Pretoria was presented to the Association Old Pretoria. As the lot on which it stands is for sale, the house will, in the ordinary course of events, have to be demolished unless steps are taken to preserve it for posterity. It is impossible to preserve it on its original site, a very valuable stand in the centre of the town, and the only alternative is to have the building carefully taken down and re-erected on a tract of ground bordering the city which the Pretoria City Council has made available for an open-air museum. The furnishings of the house will be restored and a garden, in keeping with the house, will be laid out around it. The house will be the first building to arise on the terrain, but, in the years to come, other buildings will be added.

The Association Old Pretoria knows of a considerable number of similar museums overseas. A year or two ago the chairman of the Association, Dr. W. Punt, visited the open-air museum at Arnhem in Holland. On his return, he gave a public lecture on the Arnhem Museum and similar institutions, at which matters tending on the founding, maintenance, financing and management of such a museum and other contingencies relating to it were discussed. Exceptional interest was shown by those present and a unanimous resolution was taken requesting the

Association Old Pretoria, in co-operation with other organizations and institutions, to be responsible for the founding of an open-air museum in Pretoria. The Association accepted this commission and, as a first step, embarked upon negotiations with the Pretoria City Council with good results for, as has been previously mentioned, the City Council has set aside a tract of ground for the purpose. The terrain, forty morgen in extent, lies between the Delmas and Fountain roads and is ideal for an open-air museum. It is, in fact, large enough to be used for several generations.

The ground acquired, the next step is the formation of a board of control and, in consultation with the Pretoria City Council, it has been decided to invite the following institutions and bodies to serve on the board of control:

1. The Department of Education, Arts and Science.
2. The City Council of Pretoria.
3. The Transvaal Education Department.
4. The Association Old Pretoria.
5. The South African Museums' Association.
6. Die Afrikaanse Taal en Kultuurvereniging.
7. The Association of Master Builders, Pretoria.
8. The Chamber of Commerce and Industry.
9. The Transvaal Provincial Institute of Architects.
10. The Chamber of Mines.
11. The South African Art Association.

The proposed open-air museum will undoubtedly prove an institute of great educational value. Not only will the modes of life of the various groups of which our community consists be depicted, but each building will be representative of a different period and phase in our development. Moreover there are sure to be, in due course, buildings and objects showing the connection with the countries of our origin. Houses of native origin are also envisaged.

Perhaps our descendants, in their time, will want to show something of the early development of our home industries, our farming methods and our manufacturers, of our transport by cart, coach, train, aeroplane, etc., of our printing of books, of our churches, schools and mission stations, of our sport, entertainments and pastimes, our concerts and theatres, our weapons of war and for the hunt. In a certain sense this museum will never be completed for each generation will add to it according to its own views and needs. What we have to do, however, is to make a beginning, to lay a foundation on which others can continue to build.

Museums of this kind overseas are gaining more and more over the old type of museum housed in one building. The practical advantages are indeed obvious. The initial costs are slight for, as an open-air museum

is an institution which grows with the years, it can begin in a small way and no large capital expenditure is necessary. In comparison with the ordinary museum which is usually housed in a large and costly building, the building costs are trifling and are spread out over a number of years. No expensive or large buildings are erected and it is relatively easy to obtain, from individual donors or interested groups — families, business firms, church associations, etc. — funds for those which are erected from time to time. There is unlimited room for expansion. Justice can be done to all periods of our history and to all aspects of our development.

In conclusion it may be pointed out that the climate of South Africa, in contrast to that of Europe, is particularly adapted to open-air museums.

— F. J. DU TOIT SPIES.

THE NETHERLANDS OPEN-AIR MUSEUM

Director: Dr. WIM. ROUKENS

THE Museum was founded, through the private enterprise of a society, in 1912. A fine stretch of woodland near the Waterberg at Arnhem was chosen for its site. It was not until 1918, however, that this institution could be inaugurated as the second open-air museum of Western Europe.

The purpose of the Museum is set out in Article 11 of the regulations of the society: "The Society aims at the furthering of culture of the rural population of the Netherlands, as this is expressed in buildings, in the laying out of villages, in costumes, furniture, tools and so on."

Shortly after the opening it was possible to transfer to the park a Twents "Los Hoes," a Twents "Baking-House," a Standard-Mill of the seventeenth century, a Volendam fisherman's hut from the Amsterdam Y-district, and a hut made of *turf* from Onstwedde. Round about that time nine farmers' carts were presented by the Royal Netherlands Agricultural Society of the Hague and it was possible to transfer a costly collection of about 242 local costumes to the first exhibition hall. This loan was a gift of the Dutch nation to Her Majesty Queen Wilhelmina on the occasion of her accession to the throne.

As early as 1921 the Report of the Government's Advisory Commission regarding the organization of museums, expressed the wish that the

Government should supervise a museum dedicated to the history of the cultural growth of the rural population of the Netherlands.

In this connection the year 1942, incidentally a very disastrous one for us because of the war and the occupation, will be chronicled in the history of the Open-Air Museum as an important landmark. The Government took over our institution under the name "*National Museum of Ethnology, The Netherlands Open-Air Museum.*" Now that it had supervision the Museum developed and became in fact, the main centre of knowledge of national ethnology.

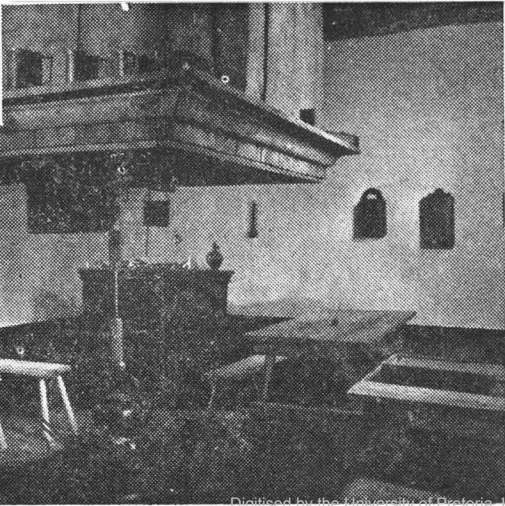
The war years brought help to the Netherlands Open-Air Museum, even though any pleasure in it was overshadowed by the occupation and the disasters still in store, for the tremendous damage caused by the war gave the Board of Directors every reason to quote in 1944 with some slight variations Virgile's "*Urbs antiqua ruit*"; it seemed as if the end had come for the park and its ethnologic treasures collected with so much care and at the cost of so many sacrifices.

Immediately after the liberation in 1945 directors and staff proceeded to put things in order and to make a beginning with the reconstruction. The committee on the "*National Costumes Collection*," founded in 1946, which aimed at presenting H.M. Queen Wilhelmina, on the occasion of her Golden Jubilee, with a new collection of local costumes to replace those which were lost, must serve as a symbol of the interest and of the help of the whole nation. The committee succeeded, as early as 1949, in offering the greater part of this collection to H.R.H. Princess Wilhelmina, in the Open-Air Museum, to which institution Princess Wilhelmina has given this collection as a loan.

It should be considered as a new landmark in the history of this Museum that after so much toil and so many difficulties, the building which houses the administration — a part of the projected main building — could be put into service in 1951.

Apart from a thousand and one objects, such as the needlework legacy from Miss V. Hemert which demands our special interest, we received some important acquisitions in a short time. We obtained a monumental stelphoeve from Zuid-Scharwoude (1949) and a beautiful Staphorst farm (1950), a small chapel (1950), a rifle-range and an artisan's shed (1951) from South Limburg. The Municipality of Zwolle gave a farmer's inn (1950) which was erected in 1955 on the border of the newly built herbaceous garden. We were lucky to be able to save a Saxon farm in the municipality of Vries (1950) and to remove it together with an eighteenth-century school in Lhee (municipality of Dwingelo, 1951). The Province of Zuid-Holland is represented by the farmstead of a gentleman-farmer from Oud-Beijerland in the typical Dutch rural-renaissance style

Bruiloftsdrachten Marken. 1910

Schooltje Lhee (Drenthe). Interieur

(1954); a Brabant-farm from Budel with its typical long-facade front (1955), was a welcome addition to the Museum's few specimens of Brabant architecture. For the artisans' quarter under construction, we acquired three weavers' houses from the textile centre of Tilburg (1955).

In 1955 the collection of local costumes was exhibited in a new and dignified hall, the second wing of the administration building, which had been finished in the meantime.

The activities of our Museum embrace the entire popular ethnology in so far as it is connected with the form of the settlements, their way of living, their activities and customs. This implies the collecting and the conservation of specimens of all types of rural monuments and of objects, so that room was made in the grounds of the museum for such strange objects as "a marvellously arranged herbaceous garden in which three hundred ethnological rare ethnological herbs grow, together with the reconstruction of a Carolingian cloister garden" (St. Gallen).

Although ethnology implies more than the knowledge of yeomanry, our institution has to be considered in the first place as the national museum for agricultural culture. It has sections of rural architecture, local costumes, realia and popular art, documentation and the horticultural service.

The National Museum of Ethnology, "The Netherlands Open-Air Museum" owes its importance to the subsidy of the authorities, to the Society "*Friends of the National Open-Air Museum*" and to the entire Dutch nation. It is of the greatest importance, for it saves and guards an extremely important part of the cultural heritage of our forefathers, thus contributing to the instruction of present generations and those to follow. Apart from this it acts as a stimulant to the various parts of the commonwealth; for numerous monuments and valuable objects of culture from other parts of the country, have been revealed and saved from destruction thanks to the work and the keen interest of our staff.

Almost every ethnological object and tool which draws our attention in the Netherlands Open-Air Museum, has something to tell and comes to life, as it is supposed to do! and in this way these strong forces brought to life again, can be handled to the benefit of the population of the Netherlands, of Europe and of the whole of mankind.

The reason why this National Museum of Ethnology is of such great importance lies in the fact that a team of ethnologists from our country and from abroad, work together to bring back to life the past, not for mere local glory and because of sound historical insight, but to indicate the way in which these strong forces from the past can be used for the benefit of the Dutch population, for Europe and for the world at large.

Reprinted with the courtesy of The Museums Journal, vol. 56 no. 3, 1956.

DIVERSE GEGEWENS I.V.M. DIE OPRIGTING EN OPENING VAN DIE STAATS-MODELSKOOI

I. **G**EDURENDE Januarie 1897 het daar 'n aantal kennisgewings in „*De Volksstem*” verskyn waarin die publiek in kennis gestel is van die aanstaande aanvang van die skoollesse in die „*Staats-Modelschool*.”

Die „*Gouvernements Kennisgeving*” i.v.m. die „*Staats-Modelschool*” in „*De Volksstem*” van 14 Januarie 1897 het as volg gelui: „Mits dezen geschiedt kennisgeving dat de lessen aan bovengenoemde inrichting weder zullen aanvangen op Dinsdag 19 Januari aanstaande. De Heer F. W. Wagner, het Hoofd der School, zal op Maandag, 18 Januari a.s. des voormiddags, in de Staats-Modelschool te spreken zijn voor 't inschrijven van nieuwe leerlingen.

De Voorzitter van het Curatorium.

Dr. N. Mansvelt.

Pretoria, 11/1/1897.

Superintendent van Onderwijs.”

II. In „*De Volksstem*” van 20 Januarie 1897 vind ons 'n interessante verslag opgestel deur D. B. (Alfoort), van die opening van die nuwe gebou vir die „*Staats-Modelschool*.”

STAATS-MODELSKOOI.

„Heden ochtend werd het nieuwe gebouw der Staats-Modelschool geopend, en daar eerst gisteren laat in de namiddag tot de opening was besloten waren er niet vele personen, behalve de Kuratorium, aanwezig.

„Nadat Ds. Goddefroy het openingsgebed had uitgesproken, hield de Superintendent, Dr. Mansvelt, een rede tot de kinderen, ongeveer een 200-tal, waarin hij hen onder anderen wees op het groote voorrecht dat zij hadden het onderwijs in zulk een prachtig, geheel naar de eischen ingericht gebouw en met een staf van degelijke onderwijzers mogen genieten.

„De H. Edele Regeering en de Volksraad waren niet genoeg te danken voor de ernstige behartiging van de belangen van het onderwijs. Hij hoopte dat de kinderen door goed te leeren en gehoorzaam te zijn, zouden toonen goed onderwijs in dit prachtige gebouw waardig te zijn.

„Zich tot den heer Schalk Burger, lid van de Uitvoerende Raad en aanwezig, wendende, bedankte Dr. Mansvelt ZEd. Achtb. voor zijn belangstelling getoond door zijn aanwezigheid en verzocht hem nog wel zijn dank aan het Hoofd van de Staat en de Regeering over te brengen voor alles wat zij voor de oprichting van dit schoone gebouw hadden gedaan.

„De heer Schalk Burger richtte daarop nog een hartelijk woord tot de

kinderen, waarin hij ze er op wees dat het de vurige wens der Regeering is dat de Zuid-Afrikaansche kinderen in ontwikkeling niet achter zullen staan bij buitenlandsche, dat zij dit had getoond en daarom veel van de kinderen verwachtte.

„De heer Collins wenschte daarop allen die met het onderwijs verbonden staan geluk met het prachtige schoolgebouw dat hij in waarheid een monument voor deze Republiek noemde. De regeering had daarmede getuigd dat zij een schoolgebouw niet als een goedkoope winkel beschouwde en hij gevoelde zich gelukkig dat zijne ogen het nog mochten zien dat dit monument was verrezen.

„Dr. Mansvelt stelde daarop aan heeren Kuratoren en de andere aanwezigen nog voor de heer Van der Merwe, het eerste voorbeeld dat een zoon des lands als gediplomeerde onderwijzer aan deze school was aangesteld, wenschte hem daarmede geluk en wees de aanwezige jongelieden onder de scholieren, die zich als kweekeling voor onderwijzer hadden aangegeven op de ernstige roeping die hen wachtte.

„De heer Wagner, hield daarop nog een rede tot de aanwezigen, waarop de plechtigheid met een psalm en gebed werd beëindigd.

„De oprichting van dit gebouw is een waardig getuigenis van de ernstige behartiging door de Regeering en de Volksvertegenwoordigers van de ware belangen van het onderwijs.”

III. *Verwysings na die Oprigting van die Staats-Modelskool in die Jaarverslae van die Hoof van Publieke Werke.*

Met die oog op die beywering deur die Genootskap Oud-Pretoria vir die verklaring van die Staats-Modelskool tot 'n nasionale monument, mag dit sy waarde hê om vas te stel wat die opinie van die Hoof van Publieke Werke van die S.A. Republiek was oor die Staats-Modelskool.

In die Jaarverslag No. 9, 1896, wat handel oor die jaar 1895, het die Hoof van Publieke Werke as volg verslag gedoen i.v.m. die oprigting van die Staats-Modelskool: „Op het terrein van het bovengenoemd „Tehuis” (d.w.s. „Het Tehuis voor Jongens,” leerlingen van het Gymnasium en de Modelschool” in Van der Waltstraat, tussen Schoeman- en Skinnerstraat) werd een aanvang gemaakt met den bouw der nieuwe Staatsmodelschool. Gebrs. te Groen verkregen daartoe het contract voor de som van £14,262. Het plan is ontworpen voor een getal van 350 à 400 leerlingen, waarvoor beschikbaar zijn 10 gewone klaslokalen voor teeken-, zang-, gymnastiek- en Sloydonderwijs. De beide groote klaslokalen, nml. die voor zang- en teekenonderwijs, kunnen door het wegnemen van eene verplaatsbare separatie aaneengesloten worden, teneinde aldus geschikt te zijn voor vergaderingen, examens, enz. Nog zijn twee lokalen gereserveerd, één voor bibliotheek, tevens spreekkamer. Ruime corridors geven toegang tot de verschillende lokalen. Voor dit werk had nog geene betaling plaats.”

In Jaarverslag No. 5,1897 wat betrekking het op die jaar 1896, word gemeld dat die nuwe „Staats-Modelschool” gedurende 1896 voltooi is. Aan die bou-aannemers, Gebroeders te Groen is ’n bedrag van £13,789/2/4 uitbetaal vir die oprigting van die gebou, terwyl ’n bedrag van £713/2/0 nog betaal sou word na afloop van die onderhoudstermyn.

In die inleiding tot die Jaarverslag het Mnr. Wierda i.v.m. die Staats-Modelskool as volg geskrywe: „De nieuwe Modelschool, welke tevens de naam van model-inrichting mag dragen, is mede dit jaar in gebruik genomen. Het gebouw biedt ruimte aan voor de verschillende takken van lager onderwijs en gymnastiek, heeft breede luchtige corridors, en voor- en achterveranda’s. Het voornemen bestaat voorts het speelterrein gedeeltelijk te overdekken, wat zeker in dit klimaat niet overbodig mag worden genoemd.”

IV. „Pretoria de Vuurhaard van de Intellectueele Beweging der Afrikaners.”

Die jaar 1896 word gekenmerk deur die oprigting van verskillende monumentale skoolgeboue in Pretoria. Die vooruitgang op dié gebied was so opmerklik dat „De Volksstem” in ’n spesiale hoofartikel op 26 Junie 1896, die aandag op die lofwaardige verskynsel gevestig het: „Wie tegenwoordig door Pretoria’s straten gaat, wordt aangenaam getroffen door de verrijzing van verschillende monumentale gebouwen, bestemd voor doeleinden van onderwijs.” Verder word daarop gewys dat die owerheid in die laaste paar jare geen middele gespaar het om die volk se behoefte vir opvoeding te bevredig nie. Die koerant het die hoop uitgespreek dat die hele Hollandse element van Suid-Afrika mettertyd na Pretoria vir hulle onderwys sou kom en „dat Pretoria de vuurhaard zal worden van de intellectueele beweging der Afrikaners, kortom dat de stad eerlang het middelpunt zal wezen van de ontwikkeling en opbloeiing van het genie van het Afrikanerdom.”

PERSONEEL AAN DIE STAATS-MODELSKOOI.

In die „Staats-Almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek, 1898,” bl. 70, kom ’n lys voor van die personeel wat teen die einde van 1897 aan die Staats-Modelskool in Pretoria verbonde was.

STAATS-MODELSKOOI.

Hoofd der Modelskool	.....	F. W. Wagner,	jaarwedde	£700
Assistent Normaalklasse	.....	O. Boersma,	„	£400
2de Assistent Normaalklasse	.....	C. R. Frowein,	„	£375
1ste Assistent	.....	N. Tromp,	„	£400
2de Assistent	.....	(Vacant),	„	£375
3de Assistent	.....	P. J. Möller,	„	£350
4de Assistent	.....	J. Lub,	„	£325
5de Assistent	.....	J. de Bruijn,	„	£325

5de Assistent	J. J. v.d. Merwe,	„	£300
7de Assistent	B. Veenemans	„	£300
8ste Assistent	Mej. M. Turkstra,	„	£200
9de Assistent	Mej. J. M. Susan,	„	£200
Onderwyser voor de Engelsche taal	A. F. Harington,	„	£300
Onderwyser Mineralogie	Dr. J. W. Fockens,	„	£200
Onderwyser Teekenen en Slojd	J. F. Hondius,	„	£500
Onderwyser Gymnastiek	J. Lub,	7/6d. per uur.	
Onderwyser Muziek	(Vacant),	10/6d. per uur	
Concierge	L. Pronk,	jaarwedde	£150
	— Saamgestel deur	H. M. REX.	

DIE SKERM- EN GYMNASIEKVERENIGING „TRANSVALIA”

IN verband met bogenoemde vereniging volg hier, na aanleiding van 'n eksemplaar van die „*Algemeen Reglement van de Scherm- en Gymnastiek-Vereeniging Transvalia*” wat onlangs in besit van die skrywer gekom het, 'n paar aanvullende gegewens.

Die eksemplaar van die genoemde „Algemeen Reglement” is 'n drukwerk van 8 bladsye, waarvan die teks deur die drukker van „*De Volksstem*” gedruk is.

Op die omslag (6¼ x 4¼ duim) staan, behalwe die reeds aangehaalde opskrif, nog die volgende vermelding: „Opgericht 4 Mei 1897, door leden van het Pretoria Vrijwilliger-Korps.”

Die reglement is op die algemene vergadering van 4 Mei 1897 opgestel en het op 1 Augustus 1897 in werking getree.

Die bestuur het bestaan uit die volgende here: D. J. van Enter (voorsitter); J. P. Rummeling (onder-voorsitter); H. van der Veer (sekretaris); P. Botjes (penningmeester) en K. Schmidt (kommissaris).

Die bewuste eksemplaar van die reglement het tewens gedien as bewys van lidmaatskap, in hierdie geval van die heer J. van der Wall (werkende lid) en tewens is op die eerste bladsy die bewys van die handtekening van die volgende lede van die „hoofbestuur” voorsien: D. J. van Enter, H. van der Veer en J. Botjes.

In artikel 1 kom, behalwe die omskrywing van die naam van die vereniging, die vermelding voor dat „*Transvalia*” deur lede van die reeds genoemde korps (afdeling infanterie) opgerig is.

Artikel 2 behels die doel nl. „het bevorderen van de ontwikkeling des lichaams door de Scherm- en Gymnastiek-kunst, ten einde zich in het bijzonder met het meest mogelijke zelfvertrouwen in tijden van gevaar, ter beschikking van de HEd. Regeering der Z.A.R. te kunnen stellen.”

Aangaande die lede is in artikel 3 verklaar dat die lede werkende, kunsliewende lede van verdienste en erelede kan wees. As lede kan hulle

aangeneem word wat lede van die „Pretoria Vrijwilliger-Korps” (P.V.K.) afdeling Kavallerie en lede van die Staatsartillerie is.

In artikel 9 is die taak van die kommissaris in die volgende bewoording omskryf: „De Commissaris is belast met de handhaving der orde op oefeningsavonden, en zal op uitvoeringen bijgestaan worden door meerdere Commissarissen.” In verband met skermonderrig het die instrukteur, bygestaan deur helpers, as leier opgetree (artikel II), terwyl die „voorwerker” met dieselfde taak in verband met liggaamsoefeninge belas was (artikel 12).

Van belang is verder nog die volgende bepalings. Allereers artikel 14. Daarin is bepaal: „Zij, die den graad van prevôt op één of meer wapens of meester op alle wapens behalen, dragen respectievelijk gekruisde geweren¹, 2 gekruisde¹ geweren met kroon en 2 gekruisde geweren met kroon omgeven door een lauwerkrans. Voorwerkers der gymnastiek dragen een paar gekruisde halters met kroon. Onder-Voorwerkers een paar gekruisde halters. Alle onderscheidingen zullen op de likerarm gedragen worden en voor eigen rekening zijn, doch allen van één model.”

Bogenoemde bepalings kom in artikel 14 voor. Artikel 15 verstrek die volgende besonderhede: „Op uitvoeringen en wedstrijden is het volgend kostuum verplichtend: tricot met korte mouwen, lange flanelen broek en witte schoenen.” In verband met ontbinding van die vereniging is in artikel 19 verklaar dat, ontbinding onmoontlik sal wees „zoo zich nog minstens 10 werkende leden hebben vereenigd.”

Die aantal bepalings van die reglement bedra in totaal 21.

— J. PLOEGER.

1) Foutiewe Nederlands. Die korrekte woordgebruik is „gekruiste.”

PUBLIKASIES IN VERBAND MET TWEE PLAASLIKE GEMEENTES

GESIEN die belangrike plek wat die Kerk in ons samelewing inneem en tewens uit die oogpunt van plaaslike geskiedskrywing beskou, word die aandag van die lesers op die volgende resente publikasies gevestig, geskryfte wat — met die oog op die reeds vermeldde aspekte — van belang is.

Tydens die eeufees van ons stad het van die hand van die kerkhistorikus prof. dr. S. P. Engelbrecht die volgende publikasie verskyn: „*Die Nederduitsch Hervormde Gemeente Pretoria 1855-1955.*”

Bogenoemde publikasie is in opdrag van die kerkraad van die genoemde gemeente uitgegee en bevat baie wetenswaardighede. ’n Aantal verlugtings van historiese belang wissel die teks af. Mnr. L. L. Steen, ’n bekende oud-onderwysman in die Hoofstad, het die bydrae „*Een herinnering*” geskryf.

In opdrag van die kerkraad van die gemeente Pretoria-Oos van die

Gereformeerde Kerk het mnr. A. K. Bot die geskrif „*Gereformeerde Kerk van Pretoria-Oos in sy vyf-en-twintigjarige bestaan 1930-1955*” geskryf. In hierdie publikasie sal die belangstellende leser ook 'n groot aantal belangrike feite van kerkhistoriese en plaaslike belang aantref. 'n Aantal afbeeldings vergesel die teks.

Pogings soos bostaande behoort verwelkom te word en kan as belangrike aanwinste beskou word.

— J. PLOEGER,

PRETORIUSKLOOF

DIE EERSTE WOONPLAAS VAN GENL. ANDRIES PRETORIUS EN GEBORTEPLAAS VAN DIE STIGTER VAN PRETORIA

VOLGENS Gustav Preller („Andries Pretorius,” bl. 21 e.v.) het Andries Pretorius na sy huwelik, in 1818, op die plaas Pretoriuskloof gewoon. Op hierdie mooi-geleë en vrugbare plaas naby Graaff-Reinet het hy hom aan die gewone boerderybedryf gewy, veral die landbou en dit is bekend dat Pretorius hom alreeds in daardie vroeë jare op die appelboerdery toegelê het. Wanneer presies hy en sy gesin Pretoriuskloof verlaat het is nie seker nie, maar tydens sy verkenningstog na die noorde, in 1837, was hy alreeds vir geruime tyd op Letskraal, voor die Sneeuwberg, woonagtig. Toe Pretorius in 1838, kort voor sy uittog uit die Kolonie, Letskraal en ander vaste eiendom van hom van die hand gesit het, het Pretoriuskloof nog in sy besit gebly, ook nadat hy die Kolonie verlaat het.

Twee korantberigte wat gedurende 1896 in „*De Volksstem*” verskyn het, werp 'n interessante lig op Pretoriuskloof, die *eerste woonplaas van Andries Pretorius* en tewens die *geboorteplaas van die stigter van Pretoria*. Op hierdie plaas het Marthinus Wessel Pretorius natuurlik ook 'n gedeelte van sy jeugjare deurgebring totdat sy vader na Letskraal verhuis het. (Du Plessis, T.A.; „M. W. Pretorius i/d Gesk. v/d S.A.R. & O.V.S. tot 1864,” D. Phil-tesis, U.P., 1947, bl. 3; M.W.P. geb. 1819). Nadat die redakteur van die „*Graaff-Reineter*” 'n besoek gebring het aan Pretoriuskloof het hy op 12 November 1896 sy indrukke van die historiese plaas in sy koerant gepubliseer. Op 26 November is hierdie artikel in „*De Volksstem*” oorgedruk.

Destyds was Mr. Walter Probart die eienaar van Pretoriuskloof en die spoorweghalte „Glen Harry” was op die plaas geleë. Die lieflike natuurtonele in daardie omgewing het dadelik die besoeker opgeval, en hoe verder die treinreis deur die Kloof voortgesit word, hoe interessanter word die omgewing.

EEN HISTORIESE VIJGENBOOM.

„EEN der interessantste landmerken die den bezoeker naar ‚Glen Harry’ in het oog valt is een reusachtige Adamsvijgenboom die op de werf staat, een boom die wind en weer doorstaan heeft als een gedenkteeken van de dappere helden en echte patriotten die in vorige dagen onder zijn schaduw van hunnen arbeid in de zaailanden annex gerust hebben. Van mannen die dit land en de rassen waaruit zij gesproten zijn tot ere strekken. Want op de stammen der boomen (er zijn twee naast elkander) staat een legende uitgesneden die de echte Afrikaner met een kloppend hart leest en hem zijn hoed met respect doet afhalen, een opschrift dat als een eeuwigdurend monument in deze tijd van verdeeldheid en verbittering tusschen Afrikaner en Engelsman daar prijkt.

„Want schoon ‚Glen Harry’ eerst het eigendom was van een zuiver Hollands Afrikaner, die deze Kolonie verliet als een der leiders van de Grote Trek van 1836, viel de plaats later in de handen van waardige navolgers, nl. in de handen van zonen der oude, brave, Godvrezende Britse Settlers van 1820, wier afstammelingen het land tot eere zijn, wegens hun vlijt, hun gehechtheid aan het land en algemeene deugden.

„Op de stam van de eene boom staat geschreven:

H. P. N. Pretorius

H.C.V.

1820.

„Welke gedachten vallen iemand niet te binnen bij het lezen van deze namen! Dit is de naam van de oude heer Pretorius, de vorige eigenaar van deze plaats, die later de Kolonie verliet en na vele wederwaardigheden zich in de Transvaal vestigde, waar zijn kinderen nog wonen. De letters H.C.V. zijn die van de naam zijner gade (Vorster).

„Op de stam van de andere boom vindt men de volgende letters:

R.H.S.

C.W.S.

1843.

„Waar is de Kolonist die niet ’t allergrootste respect koestert voor de oude heer Richard H. Southey, eenmaal de administrateur in Griqualand-West. Als wij het niet mis hebben dan leeft deze oude held nog in Kaapstad. Hij is de man die het verraderlijke Kafferopperhoofd Hintza doodschoot toen deze trachtte om te ontsnappen. Dit was in de Kaffer-oorlog van 1835.

„De andere letters zijn die van zijn echtgenoot. Onder die voorletters vinden wij:

S.A.P.

H.P.

1 Nov. 1840.

„Dit is de naam van wijlen de oude heer Sameul Probart, die vele jaren als Parlements lid gediend heeft — de vader van onze gastheer.

„Op deze boomen vonden wij de namen (zooals reeds gezegd) van waardige afgestorvene kolonisten, wier nagedachtenis in nauw verband staat met de geschiedenis van Zuid-Afrika. — Hun as ruste in vrede.

„Landdrost Munnik, een zwager van de heer Probart heeft lg. verzocht om de boomen af te zagen en de stammen naar het Nationaal Museum te zenden; doch de heer Probart is huiverig, daar zij door hem zeer hoog op prijs gesteld worden. En daar er een spoorwegstation te ‚Glen Harry‘ zal zijn zoo kunnen allen die de boomen zien willen, de gelegenheid daartoe hebben.”

Bostaande koerantartikel het destyds onder die aandag van Henning P. A. Pretorius gekom en hy het toe ’n stuk opgestel en dit regstreeks aan die „Graaff-Reinetter” vir publikasie gestuur. Hierdie artikel is ook deur „De Volksstem” van 20 Desember 1896, onder die opskrif „Uit Oude Dagen” oorgedruk.

„Naar aanleiding van uw stuk, dd 12 November: „De Beroemde Pretoriuskloof,” hetgeen mij bij toeval in handen kwam, acht ik het wel de moeite waard u enige nadere bijzonderheden omtrent mijn familie-stam te doen toekomen, en wel tengevolge van de aanhaling van de historiese vijeboom, waarop geschreven staat H. P. N. Pretorius, en daaronder H.C.V. 1820, hetgeen de namen van mijn vader en moeder betekent.

„Geheel volgens uw beweren is de bedoelde heer Henning Petrus Nicolaas Pretorius mijn vader, die zich in de Zuid-Afrikaansche Republiek metterwoon ging vestigen, in het jaar 1847, doch vooraf, reeds in 1837, had hij zich begeven naar Natal.

„Ik was nog zeer jong toen mijn vader zich naar Natal begaf, doch zoover mijn geheugen reikt bevond de bewuste vijeboom zich op mijns vaders plaats, welke gelegen was in Pretoriuskloof, dist. Graaff-Reinet.

„In kort wensch ik u te schetsen wat er van mijn vader geworden is, nadat hij de Kaapkolonie en Natal verliet, daar hij zich, evenals vele anderen, zijn vrijheid niet aan banden wilde laten leggen door het Engelsche bestuur, die bezit hadden genomen van beide genoemde kolonies.

„Toen hij dus naar Transvaal vertrok was het ten derden male dat hij van het Engelsche juk zocht vrij te komen, met zoovelen anderen.

„Juist een jaar na zijn komst in de Transvaal hadden de Engelschen, die hen waren gevolgd, beproefd om ook hier vasten voet te krijgen, hetgeen aanleiding tot hernieuwde vijandelijkheden teenover die natie gaf.

„De slag bij Boomplaats is ten nadeele van ons uitgevallen, wegens gebrek aan ammunitie enz., maar had de Konventie van Zandrivier, 1852, tengevolge, waarbij mijn oom, **Andries Wilhelmus Jacobus Pretorius, vroeger van Pretorius’ Kloof** met zijne raadsmannen, de leiding op zich had genomen, tot het verkrygen van het Konventie.

„Na dien tijd hebben wij kalm en rustig kunnen wonen tot het jaar 1877 toen het „Rooinekken-bestuur” ’t land dat ons lief geworden was, geannexeerd of liever geroofd hebben.

„In 1865 was mijn vader met wagens naar Natal om benooidgheden te halen en is op zijn terugreis met drie van mijn broeders en een zeker Andries Smit door de Basuto-kaffers op een verraderlijke wijze vermoord, waardoor de geheele familie Pretorius in rouw gedompeld werd. Dit geschiedde in de Kënsbergen.

„Hij liet in de Transvaal nog achter 14 kinderen, waarvan het geslachtcijfer zich heeft uitgebreid tot 269, die nu werkelijk in leven zijn en allen het volle bezef hebben door datgene wat ons volk en meer in het bijzonder hunne eigene betrekkingen reeds hebben geleden — dat de Engelsche bestuurders onze vijanden zijn, zolang zijn zien dat het ons goed gaat.

„De verraderlijke inval in ons land van Dr. Jameson, op bevel van Herodes, die tweede vorst, zoals Mordichai hem noemde, heeft zulks ten duidelijkste bewezen. En duld ik of wij dan ook geen anderen in ons geslacht, dan die zich tot eer en plicht hebben gesteld bij een hernieuwing van een dergelijke aanval van de Engelsche zijde deze slechts de toegang te verschaffen over onze lijken.

„Ten slotte wensch ik de „*Graaff-Reinetter*” hartlijk dank te zeggen voor de inzending van de bijzonderheden, in uw blad, hetgeen mij recht aangenaam was en wederom oude herinneringen in mij heeft wakker geroepen.

„Ik ben nu 66 jaren oud, doch hoop om nog eenmaal het genoeg te hebben de plaats waar ik mijn vroege kinderjaren heb doorgebracht, in oogenschouw te nemen, indien de tegenwoordige bewoner mij zulks vergunt.

„De familie van mijn moeders zijde bevinden zich allen in de Kaapkolonie.”

Volgens Gustav Preller was die skrywer van die brief vir geruime tyd magasynmeester in Pretoria en was sy vader, H. P. N. Pretorius, die jongste broer van Genl. Andries Pretorius.

— H. M. REX.

'N GEDENKSTEEN VIR LANDDROS DU TOIT

DAAR word gehoop om in April 1957 'n gedenksteen op die graf van *Andries Francois du Toit*, eerste landdros van Pretoria en 'n man wat 'n besondere rol in die opbou van die stad en die Republiek gespeel het, te onthul. Dit sal dan presies 'n honderd jaar gelede wees dat hy vir die eerste keer tot landdros van Pretoria verkies is.

*Afstammeling*e van Landdros du Toit het in Oktober in Pretoria vergader om die ontwerp van die grafsteen wat op sy graf in Middelburg opgerig gaan word, te bespreek.

DIE EERSTE LANDDROS VAN PRETORIA

DAAR was nog hartbeeshuïes in teenstelling met grootse planne, en grond was goedkoop in Pretoria, die nuwe hoofstad van „De Zuid-Afrikaansche Republiek,” in 1855.

Een van die ou transporte vertel ons byvoorbeeld dat Lucas Badenhorst die reg om 'n dorpsdam op sy plaas te laat bou, verruil het „voor twaalf erven gelegen voor Postmas Kerk, de blok daar Heer „Paul Krugers gebouw” op staat. Elke erf was 75 tree lank en 40 tree breed. Die gedagte aan die waarde van hierdie eiendom in Pretoria teen heersende pryse is genoeg om die mond van enige grondspekulant te laat water!

En toe, ongeveer die begin van 1857, het daar 'n nuwe inwoner te perd by Pretoria aangekom en 'n stuk grond aan die oostekant van die dorp gekoop. Hy het dit Arcadia gedoop. Later het hy dit weer soos gesê word, vir 'n baie geringe bedrag—vir twee Basoetoponies en 'n wa—van die hand gesit.

DIE EERSTE VLAGHYSING

DIE eenaar van Arcadia was die 44-jarige Andries Francois du Toit—'n baie merkwaardige en tog amper vergete figuur in die vormingsjare van die Republiek; en dit was veral in die opbou van die nuwe hoofstad dat hy 'n baie groot rol gespeel het.

In die eerste en tweede presidentsverkiesings in die Oranje-Vrystaat, was Du Toit een van die onsuksesvolle kandidate. Daarna het hy met sy groot gesin oor Vaalrivier getrek, in die hoop dat hy as raadgewer van Marthinus Wessels Pretorius sou kan optree. In stede daarvan is hy as eerste landdros van Pretoria gekies; en ons gewaar hom gou in sy amptelike hoedanigheid by 'n baie geskiedkundige geleentheid—die dag toe die nuwe vlag, die Vierkleur, nà die inwyding van die pasvoltooide kerkgebou gehys is.

Daar was 'n groot skare aanwesig en „Du Toit stond op een open wagen, verzogt de aandacht onder onze vlagt, en leesde de wetten bedoord voor.”

Verset en Versoening

Die gejuig van die Transvalers en die drie sarsies wat hulle afgevuur het toe die Vierkleur voor die kerkgebou ontplooi, kon egter nie die toenemende verset teen die Grondwet, van die kant van die Lydenburgers ondersteun deur president Boshof se volgelinge, stuit nie.

Met Pretoria se enigste twee kanonne gereed vir 'n aanval en die kommando van veldkornet Andries van der Walt onder die wapen, het die nuwe Landdros meer aandag aan krygsverrigtinge as aan sy burgerlike pligte bestee. Du Toit was ook krygsman in sy jong dae—hy was kommandant van Beaufort-Wes in 1840—en het al kruit geruik in die oorlog van die Byl.

'n Tyd lank het hy in die plek van G. Kruger as Assistent-Kommandant-Generaal van die S.A.R. waargeneem. Maar hy het ook heelwat diplomatieke geslepenheid getoon en 'n lang briefwisseling met Schoeman begin. Sy strewes was om 'n versoening te bewerkstellig want dit wou voorkom asof 'n algemene burgeroorlog voor die deur staan.

Omdat hy nie met die pen teen Du Toit opgewasse was nie, moes Schoeman in 'n brief van 8 Junie, 1857 die aftog blaas deur te versoek dat die landdros van Pretoria nie verdere „insolente” briewe aan hom rig nie. Du Toit het ongetwyfeld 'n aansielike rol gespeel in die onderhandelinge wat dit moontlik gemaak het om die onweerswolke te laat weglol.

BAIE MOEILIKE DAE

BRIEWE wat Landdros du Toit aan die Uitvoerende Raad gedurende sy ampstermyn van twee jaar en agt maande geskryf het, gee 'n insig in die moeilikhede waarmee hy te kampe gehad het. Daar was nie 'n gevangenis of tronkbewaarder nie, en misdadigers wat tot gevangenisstraf veroordeel is, moes hy dus self opsluit en kos gee. Daar was ook nie wetsboeke nie, en beskuldigdes het dikwels geweier om die vonnis te gehoorsaam omdat die Landdros hulle nie kon toon volgens welke geskrewe wettelike bepalinge hy hulle gevonnissen het nie. Maar hy het nie moed verloor nie.

Op 29 Julie 1857 is daar 'n vergadering van dorpswoners belê om die „Dorps regulasies voor het dorp Pretoria-philadelphia” te bekragtig. Die elftal regulasies gee 'n insig in die praktiese probleme wat aangepak is—die maak van strate, die instandhouding van watervore en die bestryding van longsiekte onder die dorpsvee. In dieselfde jaar bring hy ook 'n mark en 'n skut tot stand.

Nog voor sy inswering as landdros het Du Toit die President reeds gewys op die noodsaaklikheid van die instelling van 'n posverbinding tussen „de arme Pretoria,” waarin hy hom “verschoven in een uithoek” gevoel het, en „de andere steden.” Poskaffers gehuur teen 'n vers per jaar, is langs die verskillende roetes gebruik, en Du Toit was dus Pretoria se eerste posmeester. Hy het ook aanhoudend by President Pretorius aangedring op 'n Goewermentskool. Toe dit uiteindelik in 1864 verskaf is, is hy as skoolkommissielid gekies.

DIE LANDMETER

MAAR die breë strate van Pretoria—Andries-en Du Toitstraat herinner ons hieraan—is gewis 'n blywende monument vir die eerste landdros. Du Toit het self 'n plein om die kerk uitgemeet en met penne afgebaken. Toe het hy die taak aan 'n sekere Louis Devereux en 'n boumeester, Jan Visagie, oorgedra. Ongelukkig het hulle die werk aan die einde van 1857 gestaak, en die landdros, gehelp deur sy seuntjie, Gert (G. J. W.

du Toit, later landdros van Middelburg en die eerste verteenwoordiger van die dorp in die Unie-Volksraad) en 'n kaffertjie het die werk voortgesit. Dit is binne twee jaar voltooi, ook wat sy eie grond, Arcadia, betref.

Du Toit het oor geen landmeterinstrumente beskik nie en moes „zonder compas of eenige instrument, met een ketting van 50 voeten rylands maat en een verkyker van 1857” die werk uitvoer. Die menigvuldige pligte en ondernemings het sy kragte uitgeput, en hy het so sieklik geword dat hy moes aftree. Maar, voordat hy op 15 Augustus 1883 op Middelburg oorlede is, het hy weer verskeie rolle in die geskiedenis van die Republiek vervul—in 'n naturrelleoorlog aan die Wesgrens, in die Burgeroorlog van 1862, as Uitvoerende Raadslid en as Staat-sekretaris van die Republiek. In al hierdie ondernemings het hy hom, net soos in die stigtingsjare van Pretoria, met erns en opofferende liefde vir sy land aan sy taak gewy.

Met dank aan „Die Transvaler” van 15 Maart 1955.

ONS BRIEWEBUS:

DIE GRAFSTEEN VAN GRAAF PRETORIUS

IN het nummer van Juli/Sept. 1955 van *Pretoriana* is 'n foto opgenomen van een grafmonument van Abdreae Augusto graaf Pretorius, welke de indruk wekt, dat deze tot de Nederlandse familie Pretorius zou hebben behoord, omdat hij in dienst der Vereenigde Nederlanden is geweest. Hij was bovendien geen opperbevelhebber der cavalleries, maar der infanterie zoals de Latijnse bewoording aangeeft (pedestris).

Ik heb naar dezen Pretorius, wiens graftombe in de Grootte Kerk of Onze Lieve Vrouwenkerk te Breda is te vinden een onderzoek ingesteld en deze ontvangen van de Gemeentearchivaris te Breda, het Centraal archief voor Genealogie te 's-Gravenhage, de Krijgsgeschiedkundige afdeling van het Hoofdkwartier der Generale Staf in Nederland en de Ambassade der Nederlanden te Kopenhagen.

Afschriften van hun brieven heb ik gezonden aan de voorzitter van de Familievereniging Pretorius ten uwent.

Het blijkt thans dat deze Pretorius, wiens naam zoowel Preetorius als Preatorius, als Pretorius wordt gespeld geen Nederlander was, maar een Deen, die uit een Deense officiersfamilie stamt, in 1743 in dienst der Vereenigde Nederlanden overging en 11 October 1748 de graventitel verwierf door de toekenning van de Danebrogorde van Denemarken.

Ter juiste inlichting van uw lezers zult u mij verplichten deze mededeling wel in uw geacht blad op te nemen.

FRED. OUDESCHANS DENTZ.

Genootskap Oud-Pretoria

(Gestig 22 Maart 1948)

Association Old Pretoria

(Founded 22 March, 1948)

Ons doel: Om te waak oor die geskiedenis van ons stad en distrik.

Our aim: To preserve the past for the future of our city and district.

OLO

BESTUUR:

EXECUTIVE COMMITTEE:

Ere-President — THE MAYOR OF PRETORIA — *Honorary President.*

DIE BURGEMEESTER VAN PRETORIA.

Voorsitter — Dr. W. PUNT — *Chairman.*

Ondervoorsitter — Dr. G. W. EYBERS — *Vice-Chairman*

Sekretaris — Dr. F. J. DU TOIT SPIES — *Secretary.*

Penningmeester — Mnr./Mr. G. RISSIK — *Treasurer.*

Argivaris — Mnr./Mr. J. PRELLER — *Archivist.*

Redakteur — Dr. T. S. VAN ROOYEN — *Editor.*

Lede — Mej./Miss J. H. DAVIES — *Members.*

Dr. R. PEACOCK.

Mr. C. L. DE BRUYN.

Mnr./Mr. H. M. REX.

Dr. V. FITZSIMONS.

Verteenwoordiger van die Stadsraad/Representative of the City Council:

Raadslid/Councillor B. M. VAN TONDER.

Contributions may be sent to the Editor, P.O. Box 1422./Bydraes moet gestuur word aan die Redakteur, Posbus 1422.